

УДК [728.51(477-25) "192"]:330

Ширяєв Т.В.,

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ, ЩО ПРИЗВЕЛИ ДО ЗАНЕПАДУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА КИЄВА В 20-Х РОКАХ ХХ СТ.

Досліджено соціально-економічні фактори, та їхній вплив на готельне господарство Києва у 20-х роках ХХ ст. Детально проаналізовано чинники зовнішнього втручання в усталений розвиток міського готельного господарства, виявлені їхні характерні риси та висвітлені наслідки цього впливу на формування готельної інфраструктури Києва.

Ключові слова: соціально-економічні чинники, комунальний готель, категорія, номер, туризм, фінансова діяльність.

Постановка проблеми. При висвітленні проблем формування та розвитку того чи іншого типу споруд, як правило, наголос у дослідженнях робиться на аналізі функціонально-планувальної організації та містобудівних аспектах, водночас питанням впливу на об'єкт чи галузь соціально-економічних факторів не приділяється достатньої уваги, чи вони не враховуються зовсім.

Однак, як показує проведене дослідження, зовнішні чинники, які безпосередньо не пов'язані з вирішенням архітектурної складової, можуть докорінно змінювати еволюційний розвиток цілої галузі міського господарства. Особливо це стосується тих випадків, коли держава, у вигляді місцевої влади, занадто наполегливо втручається в процес формування, організації та роботи, як окремих закладів, так і галузі загалом.

Актуальність дослідження полягає у висвітленні теми, яка раніше ніколи не була предметом ретельного аналізу у наукових працях та публікаціях. Досліджуваний історичний проміжок (20–30-ті роки ХХ ст.), залишався невивченою ланкою у ланцюгу еволюційного розвитку готельного господарства Києва.

Мета дослідження. Дослідити досі маловивчений історичний період: 20–30-ті роки ХХ ст. київської архітектури, встановити та систематизувати зовнішні фактори впливу на готельне господарство міста в цей час, на основі аналізу публікацій та наявних архівних матеріалів. Виявити наслідки цих змін та дослідити реальну картину перетворень, що відбулися в київському готельному господарстві в перші роки діяльності радянської влади.

Виклад основного матеріалу. Часовий проміжок 1917–1931 рр. є найбільш таємничим та неоднозначним в історії Києва. Жовтневий переворот і

громадянська війна, яка затяглася на цілих п'ять років (1917–1921), докорінно змінили не лише державний устрій на теренах колишньої Російської імперії, а й суттєво вплинули на хід світової історії.

Історичний часовий проміжок 1917–1931 рр. можна сміливо назвати періодом занепаду готельного господарства Києва. Варто зауважити, що наведений нижче фактаж, стосувався не тільки цього історичного періоду, деякі структурні метастази подібних негативних явищ турбували київське готельне господарство аж до 1941 року, періодично знову з'являючись у різних видозмінах.

За даними на 1916 рік у Києві було 98 готелів та 15 великих будинків мебльованих номерів [1]. Ця статистика ще не враховувала величезної кількості невеликих кімнат та квартир, які підприємливі кияни здавали майже на кожній вулиці міста. Загальна місткість номерного фонду тільки офіційних готелів на той час за різними оцінками становила від 2200 до 2500 кімнат, що повністю задовольняло місто в розселенні новоприбулих, як в загальній кількості номерного фонду, так і в різних варіантах рівнів комфорту і цін, які пропонували гостям київські готелі.

Однак після 1917 року кількість готелів почала стрімко скорочуватися: 1923 рік – 51 комунальний готель та 12 готелів, місця в яких відводяться для тих, хто прибув у відрядження, 1925 рік – 15 готелів, 1929 – 12 (5 – комунальних та 7 – відданих в оренду), 1931 – 5 комунальних готелів на 523 кімнати, об'єднаних у готельний трест. Загальна кількість підприємств готельного господарства міста за 10 років радянської влади скоротилася майже в 9,5 разів (на 89%) – зі 113 до 12.

Подібні кардинальні перетворення – це наслідок впливу декількох факторів, які суттєво позначились на переформатуванні готельного господарства Києва 20-х років ХХ ст. Пов'язані вони були зі змінами в різних сферах «життя» нової держави, які можна розподілити на три умовні категорії: **інфраструктурні, соціальні та економічні.**

До **інфраструктурних** належали, в першу чергу, складові, які безпосередньо залежали від рішень державних і місцевих органів влади та міждержавних відносин.

Перерозподіл місцевими органами влади колишнього готельного фонду: став головним чинником скорочення кількості київських готелів у 20-х роках ХХ ст. Нестачу нерухомого фонду міста для розселення новостворених організацій та робітників, що приїздили працювати до Києва, було вирішено місцевою владою доволі банально: націоналізовані будівлі колишніх готелів просто віддавали під інші потреби.

Готелі перекваліфіковували на гуртожитки, навчальні та наукові заклади, адміністративні будівлі, перетворюючи їх таким чином, на аналог сучасних бізнес-центрів. Так, наприклад, в «Гранд-Готелі» (Хрещатик № 22) у 1929 році розташували близько 20 установ, серед них: окружна стажова комісія, Київський окружний відділ народної освіти, всеукраїнський трест «Порцеляна-Фаянс-Шкло», Книгоспілка, Київське окружне Ленінське товариство «Геть неписьменність», товариство «Друзів Дітей», Лентютюнтрест тощо. В інших першокласних готелях, що знаходилися на Хрещатику – «Франція» та «Савой-Готель», також знайшли притулок 11 та 9 установ відповідно.

Таким чином, з експлуатації були виведені 4 з 5-ти першокласних готелів: «Франція», «Європейський», «Савой-Готель» та «Гранд-Готель» (цікаво, що всі вони розташовувалися на Хрещатику (з 1923 до 1937 рр., вул. Воровського)), а також майже всі другокласні, крім готелів «Палас» (за іншими джерелами «Паласт») та «Праги», перейменованої в «Червоний Київ».

Нецільове використання діючих готелів. Ще однією похідною використання житлового фонду готелів не за прямим призначенням стало: заселення постійними жильцями та розміщення в номерах різних установ. Наприклад, у готелі «Марсель» (Бібіковський бул., 3, сьогодні – бул. Т. Шевченка, 3) з 90 номерів: 41 – займали постійні жильці (співробітники Укрліспрому та студенти), 7 – установи «Спецпроект», «Укрліспром» [2]. Тобто, не за призначенням було використано більше половини номерного фонду закладу (53%).

Ця проблема турбувала Київський готельний трест майже 20 років, аж до початку Другої світової війни. Слід зауважити, що частка постійно зайнятих кімнат за цей період не тільки не зменшилася, а навпаки – суттєво зросла. Так, у 1940 році в готелі «Палас» – одному з найбільших і благоустроєних готелів Києва – з 128 номерів 72 були зайняті постійними жильцями (57%), а в «Гранд-Готелі» ці показники перевищили 70% (!).

Таке становище в готельному господарстві міста призвело до того, що на початку 30-х років «десятки й сотні приїжджих залишаються просто неба і мусять ночувати на вокзалі або де попадеться» [2]. Швидко зростає статистика відмов приймати жильців, через заповненість готелів, не зважаючи навіть на те, що деякі установи виносили з номерів усі меблі, щоб розмістити додатково 5–8 і, навіть, 11 ліжок, перетворюючи готелі на звичайні нічліжки.

Єдиний готель, в якому не було постійних жильців чи установ – «Континенталь», котрий за орендним договором належав «Інтуристові» і призначався здебільшого для прийому закордонних туристів та радянських високопосадовців. Ця обставина суттєво вирізняла його серед інших, тому на

початку 30-х років – він був єдиним, який міг запропонувати належний «європейський» рівень комфорту своїм пожитльцям.

Катастрофічне *падіння міжнародного туризму* – це єдиний пункт, який напруму не залежав від нової влади, а мав глобальний характер. Звичайно, зміна державного устрою та громадянська війна не додавали привабливості країні в плані міжнародного туризму в 20-х роках ХХ ст. Однак, глибинні витоки цієї проблеми слід шукати в наслідках Першої світової війни та Великій депресії (першій світовій економічній кризі).

З 1929 по 1930 рік рівень туризму знижується в усіх європейських країнах: у Франції на 49%, Англії – 59%, Німеччині – 62%, Італії – 68%, Голландії – 88%; рух американських туристів, які становили чималий відсоток від загальної кількості міжнародних туристів до Європи впав до 63% [3].

Звісно, це не могло не позначитися на економічних показниках міст та держав, які наповнювали свої бюджети «туристичними» грошима. Так, скажімо, у Франції доходи від туризму часом становили 2 млрд. марок (926000000 крб.) на рік, що повністю покривало державний імпорт країни. Зниження цих показників на 50%, негативно вплинуло на бюджет країни [4].

Радянський Союз не мав навіть таких показників. «Зруйнована» громадянською війною готельна інфраструктура міст, несправне технічне обладнання, високі ціни на всі послуги та звичайний страх їхати до країни, де тільки-но стався державний переворот, майже нанівець звели кількість іноземних туристів. Як писали німецькі видання: «Тільки шукачі пригод спартанського типу, можуть примиритися з цими незручностями. Поки не буде запропонований хоча б деякий комфорт з прийнятною ціною, навряд чи Росія може стати місцем для приємного відпочинку» [5].

Іноземних туристів у ці роки приїздило до Києва настільки мало, що одного готелю «Континенталь» з його 96 номерами, на велике місто з населенням у майже 560000, було цілком достатньо.

Руйнування готельної інфраструктури та зношеність устаткування. Всі готелі, що залишилися на балансі міського готельного тресту потребували капітальних ремонтів. За десять років (1917–1927) їхня матеріальна база настільки зносилася, що без капітального ремонту не міг обійтися жоден з них.

Наприклад, ресторан, такий необхідний функціональний елемент для готелів підвищеного комфорту, в 1931 році працював лише в готелі «Континенталь». Ліфти, які номінально були наявні у всіх закладах тресту, працювали лише у трьох, однак і вони потребували негайного ремонту (заміни зношених тросів кабін та протитяг).

Ванні кімнати та гаряча вода, які значилися у преїскуранті, були радше приємним винятком, ніж необхідністю. Навіть холодну воду доводилося носити

з нижнього поверху на верхні, для того, щоб дати змогу пожилцям хоча б умитися в номерах. Парове опалення, особливо в багатоповерхових готелях, таких як «Гранд-Готель», «Палас» та «Червоний Київ» працювало з перебоями, тому чимало номерів залишалися взимку холодними (температура в номерах підіймалася лише до 7–10 С° тепла).

Київські готелі стикалися не тільки з внутрішніми проблемами, але й із зовнішніми – міським централізованим постачанням готелям: постільної білизни, подушок, ковдр, столової білизни та посуду, меблів, щіток і ганчірок тощо. Цей необхідний для повноцінного функціонування готелів асортимент, за ці роки зовсім не поновлювався, тому перебував у жахливому стані.

Комунальна механічна пральня просто не встигала прати білизну для готелів, а це призводило до відмови у здачі номерів. Забезпеченість готелів білизною на 1938 рік була приблизно 70–80 % від необхідного, а її зношеність становила 50–60%. Нестача чистої білизни призводила до того, що вона змінювалася в номерах один раз на 10–15 днів (замість п'ятиденки, за нормативами) [6].

Такі проблеми у сфері надання послуг для київських готелів були актуальними аж до Другої світової війни. Звісно, що їхній перелік постійно змінювався, однак загальна картина залишалася доволі безрадісною.

Серед **соціальних** факторів виділимо два головних: *розселення в готелях постійних пожилців* та *переформатування внутрішнього туризму*.

Розселення в готелях постійних пожилців – це проблема, яка стала логічною похідною від фактора нецільового використання готельних площ. Не зважаючи на те, що на початку 20-х років майже всі дореволюційні готелі використовувалися не за первісним призначенням, Київ не міг справитися з постійно зростаючим потоком заробітчан.

Велика кількість новостворених організацій потребувала розселення їхніх службовців. За рішенням міськради готелі почали здавати номери на тривалий строк в оренду різним установам. В той час, коли приїжджим вже не вистачало номерів, житловий фонд київських готелів поступово перетворювався на гуртожитки.

Як було зазначено вище у готелі «Марсель» з 90 номерів, 41 займали постійні пожилці. Вони заважали не тільки звичайному організаційному процесові життєдіяльності готелю (неможливість належного прибирання, охорони тощо), а й створювали жахливі, антисанітарні умови для проживання: «У коридорах убивчий сморід; скрізь неможливий бруд. Це майже цілком можна поставити на карб постійних пожилців, що розвішують білизну де попало, розпалюють у коридорах примуси... І через те, що готель не

приспосований провадити хатнє господарство, то адміністрація майже безсила боротися з тією антисанітарією, що тут так буває» (готель «Марсель») [2].

«В «Гранд-Готелі» живе 70 пожитців понад встановлений строк. Більшість цих пожитців сімейні. Прекрасні номери люкс вони перетворили в кухні – готують їжу, перуть білизну, створюючи антисанітарний стан у готелі» [6]. Такі ж проблеми були у всіх (крім готелю «Континенталь») київських готелях: у «Паласі» постійні пожитці займали – 8 кімнат, у «Новій Росії» – 12, у «Червоному Києві» – 18.

Переформатування внутрішнього туризму. Ще одним важливим соціальним фактором впливу на переформатування готельного господарства Києва, стала повна видозміна внутрішніх «туристичних» потоків.

До 1917 року більшу частину прибуваючих до Києва становили: богомольці, заможні туристи, іноземці, комерсанти та студенти. Велику кількість номерів у готелях постійно займали представники «культурної богеми» (запрошені танцівниці, співачки, актори тощо). Такий розмаїтий склад подорожуючих, давав змогу заповнювати майже всі 98 готелів, які відрізнялися: різними ціновими категоріями, рівнем комфорту та обслуговування, місцем розташуванням тощо.

Однак, починаючи з 20-х років ситуація кардинально змінилася. Богомольці, заможні туристи та приватні комерсанти – «зникли», тому майже 100% новоприбулих – це з робітники у відрядженні та службовці, за проживання яких платили «організації-відправники». Таким чином, готельне господарство Києва, на цей період, стало повністю залежати від державних замовлень та фінансування.

Звісно, що ані кількість приїжджих, ані прибуток від розселення державних службовців ніяк не могли зрівнятися з кількістю подорожуючих та розцінками, які існували у капіталістичний період розвитку Російської імперії, коли кожен міг знайти в Києві готель, який би повністю задовольняв його вимоги.

Економічний блок складався з наступних позицій: *недофінансування готельної галузі, фінансова неспроможність населення та неефективна фінансова діяльність готелів.*

Недофінансування готельної галузі. За чотири роки (1928–1933) загальні витрати на капітальний ремонт усіх київських готелів становили лише 456000 крб. Для такого міста як Київ, це була мізерна сума, особливо якщо взяти до уваги той факт, що незважаючи на усі проблеми, готелі залишалися прибутковими підприємствами. За статистикою, п'ять готелів київського готельного тресту, тільки за перше півріччя 1931 року, при гуртовому виторзі в 498000 крб., одержали 238000 крб. експлуатаційного прибутку [2]. Отже,

«чистий» річний прибуток від експлуатації дорівнював сумі, виділеній на ремонт усіх готелів за п'ять років.

Обмеженість у державному фінансуванні не дозволяла готелям зробити капітальні ремонти приміщень, закупити та встановити новітнє устаткування та обладнання, налагодити необхідний рівень сервісного обслуговування жильців тощо.

Фінансова неспроможність населення. Економічний обвал в економіці країни, не міг не позначитися на простих громадянах та туристичній галузі в цілому. В період 20-х років туризм зник як такий. Фінансові можливості у більшості громадян не дозволяли навіть мріяти про подорожі, у них для цього просто не було надлишку грошей. Стрімка інфляція, за першу п'ятирічку (1928–1932 рр.), реальна вартість карбованця впала на 60%, а грошова маса, яка знаходилася у обігу, зросла майже у чотири рази, обвалила карбованець (ціни на мило зросли в 5 разів, цукор – 6, масло – 7, хліб – 11, а на сукно у 13 разів). Купівельна спроможність населення за ці роки знизилася в три рази. В країні процвітали спекулятивні «ринкові» відносини.

Невелике економічне пожвавлення спостерігалось в часи так званого НЕПу (1921–1928 рр.), коли після громадянської війни треба було швидко відновити зруйноване господарство. Спільна діяльність держави та приватного бізнесу дозволила за п'ять років (1921–1926 рр.) збільшити індекс промислового виробництва в три рази, а сільськогосподарського – у два.

Однак, зростання благополуччя торкнулося лише маленької частки населення, котре займалося бізнесом, так званих непманів (приватні підприємці, крамарі, ремісники, перекупники тощо), які витрачали гроші не на туристичні поїздки, а проводили свій час в ресторанах, кабаре та театрах, де спеціально для них ставили водевілі та вистави-памфлети.

Отже, готелі в цей час заробляли більше на обслуговуванні місцевої публіки у своїх ресторанах та більярдних, аніж на здачі номерів. Мабуть тому у подальшому на цей аспект було звернено особливу увагу під час проектування нових готелів: пропонувалося не тільки розширити структуру громадського харчування (додати до ресторану ще й кафе з баром), а й передбачити в готелях додатковий блок приміщень побутового обслуговування для жильців та місцевих мешканців.

Неефективна фінансова діяльність готелів. Насамперед, це стосувалося втручання влади в діяльність готелів. Брак житлових площ, які використовували для розселення організацій та постійних мешканців, давав привід для втручання в господарську діяльність готелів місцевим осередкам влади.

Так, скажімо, комунальна секція міськради, у зв'язку з переведенням частини «Укрліспрому» з Харкова до Києва, наказала виділити для цього 30 номерів у готелі «Марсель» строком на 5 років. За послугу «Укрліспром» сплатив 50000 крб., при тому, що мінімальна вартість річної зайнятості тих самих номерів складала 65700 крб. Студенти, які також займали кімнати в цьому готелі, взагалі платили по 10–15 крб. на місяць, хоча їхня вартість була 4 – 6 крб. за день [2].

З подібними проблемами стикалися й інші київські готелі. Так, в «Паласі» та «Західній Україні» за 102 номери організації сплачували в середньому по 1000–1500 крб., тоді як їхня реальна комерційна вартість коливалася в межах: 1460–2920 крб. [7].

За загальними підрахунками на подібній схемі використання номерного фонду, готелі втрачали майже половину свого прибутку, але, як це не дивно, подібна ситуація влаштувала всіх. Установи та організації не квапилися будували для робітників службове житло, маючи де їх розміщати. А готелі, отримуючи не такі великі, але все ж таки «постійні» кошти за зайняті номери, не втручалися у справи орендарів, навіть тоді, коли вони загрожували безпечній експлуатації готелів.

Підтвердження цьому знаходимо у «Звіті про діяльність готелю «Червоний Київ», де лише за один місяць (липень 1923 р.) такого господарювання, при загальному заселенні готелю у 63%, державі було нанесено збитків на 12339 крб. 84 коп. [8].

Підсумовуючи перший післяреволюційний період слід зазначити, що країна в цілому та місто Київ зокрема, стикнулися з цілою низкою соціально-економічних проблем, котрі негативним чином вплинули на діяльність готельного господарства. Вони змусили, перепрофілювати майже усі дореволюційні готелі Києва, нічого не пропонуючи навзаєм, будівництво було заморожено, а поодинокі косметичні ремонти вже не рятували ситуацію. Місто потребувало нової концепції розвитку готельного господарства.

Жорсткий контроль та втручання держави в діяльність готельного господарства Києва, не дозволяло останньому не тільки розвиватися, а навпаки, майже знищило його. Тільки пожвавлення туристичних потоків та загальна «індустріалізація» держави, починаючи з 1932 року, потроху почали виводити галузь зі стану структурної кризи.

В дослідженні систематизовано соціально-економічні чинники впливу. Проведений на основі наявних документів, свідчень та архівних матеріалів аналіз та доведені негативні наслідки цього непрофесійного втручання в готельне господарство міста.

Список використаних джерел:

1. Календар. Довідникова та адресна книга м. Києва: Вид. ПОСМП. К. 1916. – С. 828-830.
2. Лашков. Київське готельне господарство прийшло до великого занепаду / Лашков, Осипович. // За індустріалізацію і колективізацію. – 1931. – №18. – С. 43–45.
3. Бліх М. Київ - центр чужеземного туризму / М. Бліх. // Соціалістичний Київ. – 1934. – №7. – 32 с.
4. Внутрішній інформаційний бюлетень: ГАО «Інтурист». Серпень.1931. Міжнародний туризм за 1930 рік. 2-5 с.
5. Внутрішній інформаційний бюлетень: ГАО «Інтурист». Серпень.1931. Про туризм в СРСР. 5-8 с.
6. Канюка Л. Про київські готелі / Л. Канюка. // Радянський Київ. – 1938. – №18. – С. 19–20.
7. Геркін Я. Києву зразкові готелі / Я. Геркін. // Радянський Київ. – 1940. – №2. – С. 18.
8. Державний архів Київської області. Ф. Р432. Оп. 2. Од. зб. 370, 6 арк.

АННОТАЦІЯ.

В статті досліджено соціально-економічні фактори впливу на готельну господарство Києва 20-х років ХХ в. Сделано детальний аналіз прикладів зовнішнього втручання в розвиток міської готельної господарства, виявлені їх характерні риси, наведено факти і наслідки такого впливу на формування готельної інфраструктури Києва.

Ключеві слова: соціально-економічні фактори, комунальна готель, категорія, номер, туризм, фінансова діяльність.

ANNOTATION.

Annotation. The article presents the study of social and economic factors and their impact on the Kyiv hotel industry in the 20's of the XX century. It provides the detailed analysis of external factors influencing the steady development of the city hotel industry, reveals their special features, and highlights the consequences of this effect on the formation of Kyiv hotel infrastructure.

Keywords: socio-economics factors, municipal hotel, category, room, tourism, financing activities.